

خطوط میخی ایلامی معبد چغازنبیل بر اساس یافته های باستان‌شناسی

دکتر پریسا پورمحمدی^۱

معبد «چغازنبیل» در جنوب غربی ایران، استان خوزستان و در ۳۵ کیلومتری شهر باستانی شوش قرار گرفته است. این شهر در حدود ۱۳۰۰ سال قبل از میلاد در نزدیکی رود دز توسط پادشاه ایلامی «اونتاش نپیریشا» ساخته شده و به آن دوراونتاش می گفته اند. بناهای شهر از خشت و آجر ساخته شده است و با وجود قدمت بسیار هنوز بخش زیادی از آنها بر جای مانده است. درنمای بناهای موجود در محوطه چغازنبیل آجرهای کتیبه‌داری با خطوط میخی ایلامی و آکدی به کار رفته است. این آجرها روی بدنه‌های زیگورات به فاصله هر ده رج تکرار شده است. در این آجرها نام و نسب شاه سازنده ی بنا ذکر شده و در آن مشخص شده که این بنا چگونه و به چه منظوری ساخته شده است. به این ترتیب هزاران آجر ساده و کتیبه‌دار بناهای شهر را تزئین می کرده است.

علاوه بر این از آجرهای لعابدار، ملات قیر طبیعی، اندودهای گچی و گل میخ‌های سفالین استفاده زیادی شده است. هر ده ردیف آجر ساده دور تا دور بنا یک ردیف آجر کتیبه دار کار گذاشته شده است. در کاوش‌هایی که در محوطه چغازنبیل صورت گرفت بیش از ۵۰۰۰ آجر نوشته و چندین نوشته بر مجسمه‌های لعاب دار، گل میخ‌ها، سرگرزها، قطعه‌های مفرغی و برگلوله‌هایگلی یافته شده است. آجر نوشته‌ها در دیواره ی زیگورات و پرستشگاه‌های این شوشینک Inshushinak، کی ری ریش Kiririsha، ایشنی - کرپ Ishni - karap نپیریش Napirish، در برج نور کبیرات Nur - kibrat، ساختمان‌های اطراف صحن‌ها، دروازه ی شاهی، گذرگاه شاهی و دروازه ی شوش کار گذاشته شده است. آجر نوشته‌های دیواره ی زیگورات و پرستشگاه‌ها به صورت ردیفی قرار گرفته که در

^۱ - باستان‌شناس از دانشگاه ملی ایروان

هر ده ردیف تکرار شده‌اند. مهم‌ترین کار زبان‌شناسی که در این باره انجام گرفته جلد سوم کتاب چغازنبیل نوشته استو (استو، ۱۳۷۵) است که به بررسی نوشته‌های یافته شده در کاوش‌های گیرشمن پرداخته است.

استو متن‌های ایلامی را بر اساس آوانگاری به پنج گروه الف، ب، ج، د، ه بخش‌بندی کرده است که در مجموع ۶۱ متن ایلامی را در بر می‌گیرد. هر کدام از این گروه‌ها ویژگی و الگوی خاص خود را دارند. او متن‌های اکدی را نیز با شماره‌های I-VIII شماره‌گذاری کرده است. در این نوشته‌ها جز چند مجسمه سر که نام اتر - کیت (Atar - kittah) بر آن نگاشته شده از پادشاهی به نام اونتش - نپیر (Untash-Napirisha) حدود ۱۳۰۰ پ.م.)، پسر هوبنومن (Hubannumena)، شاه انشان و شوش، یاد می‌شود. به گزارش این متن‌ها اونتش - نپیریش ذیقورات چغازنبیل یا همان دور - اونتاش باستانی را به خداوند «این شوشینک» پیشکش کرده است. او همچنان پرستشگاه‌هایی نیز برای ایزدان گوناگون دیگر بنیان نهاده است. در نیایشگاه‌های دور - اونتاش از حدود بیست و پنج ایزد نام برده شده است که برخی از آنها خدایان بین‌النهرینی هستند. از میان این ایزدان می‌توان از: منتز (Manzat)، هیشمیتیک (Hishmitik)، روهورتیر (Ruhuratir)، شیموت (Shimut)، نبو (Nabu)، بللیت (Belilit) و اینانا (Inanna) یاد کرد. «همایش جایگاه دهلران در دوران پیش از تاریخ» حرکتی ارزشمند در جهت معرفی این منطقه از تمدن ایلام باستان است.

در این مقاله تلاش شده تا خطوط رایج در دوره ی ایلامیان معرفی شود. امید است این مطالب مورد پذیرش قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ایلام، معبد چغازنبیل، دهلران، شوش، خشت نوشته

مقدمه: بنای معبد چغازنبیل در سال ۱۹۳۳ توسط "براون" کشف شده و در سالهای ۱۹۳۳ تا ۱۹۶۲ توسط هیئت "رومن گیرشمن" باستانشناس فرانسوی از زیر خاک بیرون آورده شد.

واژه ی چغازنبیل مرکب از دو واژه ی چغا به معنای تپه و زنبیل به معنای سبد است و آن را به زنبیلی وارونه تشبیه کرده اند و زیگورات خود واژه ای اکدی است که از فعل زیگورو به معنای بلند و برافراشته ساختن مشتق شده است.

در سال ۱۲۵۰ قبل از میلاد، این معبد به عنوان پایتخت سیاسی و مذهبی تمدن ایلامی توسط "اونتاش گال" در نزدیکی رود دز ساخته شده و دور اونتاش نامیده شد که به معنی قلعه ی اونتاش است. گفته می شود که این معبد برای ستایش ایزد اینشوشیناک و نگهبانی شهر شوش ساخته شده و با حمله آشور بانیپال در سال ۶۴۰ قبل از میلاد ویران شده است.

مشخصات معماری

این زیگورات که بزرگترین یادگار تاریخ ایلامیان بشمار می آید از سه حصار تو در تو ی خشتی ساخته شده است و دروازه ی اصلی آن بر روی حصار ی بزرگ در ضلع شرقی قرار دارد. در حد فاصل حصار اول و دوم کاخ های شاهی و آرامگاه های شاه های ایلامی قرار دارند. در بین حصار دوم و سوم بقایای تصفیه خانه آب دیده می شود که از قدیمی ترین سیستم های آبرسانی بشمار می رود. در مرکز حصار سوم معبد اصلی یا زیگورات قرار دارد. این معبد دارای دو حصار بوده که درون حصار داخلی بخش آیینی قرار داشته و دارای هفت دروازه بوده است. جلوی پلکان جنوب شرقی هفت ردیف قربانگاه قرار دارد. احتمالاً عدد هفت برای ایلامیان، مقدس بوده است. خود بنا دارای پنج طبقه بوده و در بالاترین طبقه معبد اینشوشیناک قرار داشته است.

در شمال غربی بنا سه معبد دیگر به نام های ایشنیکرب ، اوبان و الهه کیریرشا وجود دارد که هر کدام حیاط، نیایشگاه ، اتاق و آب انبار دارند.

در زاویه ی شرقی شهر و در نزدیکی حصار خارجی، کاخ های شاهی قرار داشته است. در زیر یکی از این کاخها پنج مقبره ی زیرزمینی متعلق به شاهان کشف شده است. همچنین درون محوطه یک ساعت خورشیدی بزرگ هم ساخته شده است. چهار گوشه ی این بنای عظیم در جهت چهار گانه جغرافیایی بنا شده است. طبقه اول ۱۰۵ متر در ۱۰۵ متر است و یک متر از سطح زمین بالاتر است و دیوارهایش ۳ متر عرض دارند

طبقه دوم ۸ متر ارتفاع و ۱۶ متر عرض دارد. در نمای شمال شرقی و شمال غربی ورودی هایی بوده است که با پله به این طبقه راه داشته است. این طبقه اتاق هایی داشته است که در ارتفاع ۶ متری آنها طاق هایی به عرض ۲ متر و طول ۸ تا ۱۰ متر روی آنها را پوشانده بودند. اتاق های طبقه اول با ورودی های طاق داری به ارتفاع چهار متر به هم راه داشته اند.

مصالح: همه ی این معابد از خشت خام ساخته شده اند و دارای آجر کاری هستند و آجرها هم نوشته دارند. این بنا توسط میلیون ها خشت و هزاران آجر ساخته شده است. به نقل از رومن گیرشمن بنای شهر در محوطه ای به طول ۱۳۰۰ متر و عرض ۱۰۰۰ متر از خاک محلی و با سه نوع خشت ساخته شده است. خشت خام ، آجر و خشتی که با خشت پخته ی کوبیده یا شکسته مخلوط شده است.

آجر نوشته ها: از ویژگی های مهم این زیگورات آجر نوشته هایی است که قسمت مهمی از اسرار این بنا را فاش می کند. تعداد این آجر نوشته ها بسیار زیاد است و پنج یا شش تیپ مختلف را در برمی گیرد که بر اساس معیار نوشته ها و خطوط از هم متمایز می شود. مضمون بیشتر آنها نفرین بر ویران کنندگان بناست. روی دیوارهای معبد آجرهایی به خط ایلامی و اکدی دیده می شود. این آجرها روی

بدنه های زیگورات به فاصله ی هر ده رج تکرار شده اند. یعنی به ازای هر ده ردیف آجر ساده دور تا دور بنا یک ردیف آجر کتیبه دار کار گذاشته شده است. این کتیبه ها همگی دارای مضمون یکسانی هستند و بیانگر نام و نسب پادشاه و هدف او از ساخت بنا همچنین مجسمه های خدایان و عبادت موبد بزرگ ذکر شده است. آجرها توسط مهر مکتوب نشده اند بلکه هر کدام جداگانه با دست نوشته شده اند زیرا، ایلامیان از خط برای تزئین بنا استفاده کرده اند.

در سال ۱۸۷۶ صدها آجر مکتوب از دل خاک بیرون آمده و اکنون در موزه های مختلف جهان قرار دارند. مهمترین کار زبان شناسی که در این باره انجام گرفته است جلد سوم کتاب چغازنبیل نوشته (استو، ۱۳۷۵) است که به بررسی نوشته های ساخته شده در کاوش های گیرشمن پرداخته است. "استو" متن های ایلامی را بر اساس آوانگاری به پنج گروه الف، ب، ج، د، ه بخش بندی کرده است که در مجموع ۶۱ متن ایلامی را در بر می گیرد. هر کدام از این گروه ها ویژگی و الگوی خاص خود را دارند. او متن های اکدی را نیز با شماره های VIII-1 شماره گذاری کرده است.

در این نوشته ها جز چند مجسمه ی سرکه نام اتر- کیته (Atar - kittah) بر آن نگاشته شده از پادشاهی به نام اونتش- نپیریش (Untash- Napirisha) حدود ۱۳۰۰ پ.م.)، پسر هونومن (Hubannumena)، شاه انشان و شوش، یاد می شود. به گزارش این متن ها، اونتش - نپیریش دیقورات چغازنبیل یا همان دور - اونتاش باستانی را به خداوند اینشوشینک پیشکش کرده است. او همچنان پیرستشگاه هایی نیز برای ایزدان گوناگون دیگر بنیان نهاده است. درنمایش گاه های دور - اونتاش از حدود بیست و پنج ایزد نام برده شده است که برخی از آنها خدایان بین النهرینی هستند. از میان این ایزدان می توان از: منزت (Manzat)، هیشمیتیک (Hishmitik)

(، روهورتیر (Ruhuratir)، شیموت (Shimut)، نبو (Nabu)، بللیت (Belilit) و اینانا. (Inanna) یاد کرد. در یکی از متن‌های ایلامی چغازنبیل چنین می‌خوانیم: من اونتش - نپیریش پسر هوبنومن، شاه انزان و شوش، یک زندگی طولانی بدست آوردم، تندرستی من مساعد است، در نهایت ... به سلاله‌ام نخواهم نداشت، برای همین است که معبدی با طاق‌های آجری ساخته‌ام، نیایشگاهی عالی و با شکوه؛ برای خدای این شوشینک، و من آن را به (رب) مکان مقدس هدیه کردم. من در آن زیگوراتی به سوی آسمان برافراشتم. باشد که کارها و اعمال من مورد قبول خدای این شوشیناک واقع گردد (استو، ۱۳۷۵، ۲۴). آثار نوشتاری چغازنبیل نشان دهنده‌ی رواج زبان ایلامی و توجه به فرهنگ بومی در زمان اونتش - نپیریش است.

کتابنامه

- استو، م. ج، چغازنبیل، متون ایلامی و اکدی چغازنبیل، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۳۷۵.

- نگهبان، ع (۱۳۷۲)، حفاری هفت‌تپه دشت خوزستان، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.

- Beckman, G., A stray Tablet from Haft Tépé, Ir. Ant 26, Gent, 1991.
- Brinkman, J. A., Materials and Studies for Kassite History I: A catalogue of Cuneiform Sources Pertaining to specific Monarchs of the kassite dynasty, Chicago 1976
- Glassner, J.J./ Grillot, F. Les Textes de Haft Tepe, la Susiane et l, Elam au 2ème Millenaire, Actes de la XXXVIème RAI, Gand, 1014 juillet, 1989, MHE, occasional publications I, 1991

Elamite Unicorn Inscriptions on Choghazanbil Ziggurat Bricks.

Abstract

The temple of Choghazanbil is located in southwest of Iran, Khuzestan province, 35 km far from ancient city of Shush. This monument dates back to 1300 BC and is built by Ilam's king Untash Napirisha near Dez River and it has been called Dur Untash. The structure of the city is made of brick and adobe and despite of passing time most of them have not damaged, also there are some bricks in the surface which they have inscriptions on them with Elamite and Akadian unicorn inscriptions.

These bricks are on the body of the temple in each 10 rows. On the bricks it's written the name and the descent of the king who has built the monument and it's explained the aim of building so thousands of bricks decorated the view of the city. Moreover they've used the glaze bricks, grout bitumen and plaster coating and fictile doornails very much. In each 10 rows of simple brick about the structure there is 1 row with inscription.

In the excavation of the area there are more than 5000 bricks with inscriptions and several glaze statues also with inscriptions, doornails, bronze pieces and mud balls, have been founded. These bricks with inscriptions have been put in the body of the Ziggurat and Inshushinak temple, Kiririsha temple, Ishni karap temple, Naprish temple and in the tower of Nur Kibrat and buildings around aprons, royal gates, royal ways and Shush gate.

The most important linguistic work which have been done in this issue is the third volume of the Choghazanbil book written by (Stew, 1375) which have studied the inscriptions in Grishman's excavations. Stew has divided Elamite texts into 5 groups which are totally 61 ones. Each group has its own property and pattern. He numbered Akadian texts into i-viii groups also.

In these inscriptions except some statues that the name of Atar kittah is written on them, the others are with the name of Untash Napirisha son of Hubannumena who is the king of Anshan and Shush. They sat that Untash Napirisha gifted this ziggurat to Inshushinak God. He has also made temples for different gods.

In Dur Untash temples there is 25 gods which some of them are from Mesopotamia.

We can name some of them here like: Mazat, Hishmitik, Ruhuratir, Shimut Naba, Belilit and Inanna.

KEYWORDS: Ilam, Choghazanbil Ziggurat, Dehloran, Shush, Brick Inscription